

שיעור ב

בדין 'אינו חוזר ומגיד', ואימתי מהני 'אמתלא', ו'כל מקום
שהאמינה התורה עד אחד הרי הוא כשנים'

ובגדרי נאמנות עד אחד – באיסורין, בנדה, ובדין 'כיר'

סי' כט

א. עיקר החידוש ש'אינו חוזר ומגיד' הוא שאפילו ע"י אמתלא
אינם חוזרים / ב. אי מהני 'אמתלא' לאב האומר קדשתי את
בתי (קושיית השב שמעתתא על רבני פרובינציא, ותירוצו) / ג. תירוץ אחר
על קושיית השב שמעתתא, ועפ"י דברי הש"ך והגר"ח מברסק
אימתי אמרינן 'כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הרי הוא
כשנים' / ד. בנאמנות האשה לומר טמאה אני (בטומאת נדה) האם
הוא מדין 'עד אחד נאמן באיסורין' או מדין 'שויה אנפשה
חתיכה דאיסורא' / ה. בדין 'כיר' האם תועיל בו 'אמתלא' /
ו. עדים שהעידו שקר דמשלמים – באופן דליכא לאישתלומי
מאחד האם משלם חבירו חלקו

א. עיקר החידוש ש'אינו חוזר ומגיד' הוא שאפילו ע"י אמתלא אינם
חוזרים

ובאמת בגמ' נראה קצת דבלא אמתלא
מסברא אין העדים יכולים
לחזור בהם ואין צריך דרשה לזה,
דמהיכי תיתי נקבל את חזרתם, וזה
עצמו מראה דאין דבריהם האחרונים
נכונים, ורק כשנותנים אמתלא יש סברא
לקבל את דבריהם האחרונים ולזה צריך
דרשה מיוחדת דכיון שהגיד שוב אינו
חוזר ומגיד. וכן חזינן דאפילו במקום
שאפשר לחזור (ואין דין דאינו חוזר ומגיד)

כתב השו"ע (סי' כ"ט סע"א) וז"ל, אחר
שהעיד העד בבית דין (והוא לאחר
כדי דבור) אינו יכול לחזור בו כיצד אמר
מוטעה הייתי שונג הייתי ונזכרתי שאין
הדבר כן לפחדו עשיתי אין שומעין לו
אפילו נתן טעם לדבריו. עכ"ל. עצם הדין
דאינו חוזר ומגיד הוא דין ידוע בש"ס,
אך השו"ע הוסיף שאינו יכול לחזור בו
"אפילו נתן טעם לדבריו", כלומר אפילו
נתן אמתלא.

מ"מ בעינן אמתלא, כגון הא דאיתא בגמ' בכתובות (כב.) ת"ר האשה שאמרה אשת איש אני וחזרה ואמרה פנויה אני נאמנת והא שוויה לנפשה חתיכה דאיסורא אמר רבא בר רב הונא כגון שנתנה אמתלא לדבריה, תניא גמי הכי אמרה אשת איש אני וחזרה ואמרה פנויה אני אינה נאמנת ואם נתנה אמתלא לדבריה נאמנת. ע"כ. ולהלן בגמ' שם, בעא מיניה שמואל מרב אמרה טמאה אני וחזרה ואמרה טהורה אני מהו אמר ליה אף בזו אם נתנה אמתלא לדבריה נאמנת. ע"כ בגמ'. והרי בנידון דהתם הנאמנות היא משום שויה אנפשה חתיכה דאיסורא, ואין זה מגדרי עדות דנימא דכיון שהגיד אינו חוזר ומגיד, ואעפ"כ בעינן אמתלא.

וכן מצינו ברמ"א (סי' כ"ט סוף סע"א) וז"ל, כשנותנים חרם בבה"כ אחר עדות שיעידו קודם שיצאו מבהכ"נ ולאחר שיצאו באו עדים להגיד ואומרים לא שמנו לבנו אז להעיד ועתה זוכרין יכולין לחזור ולהעיד הואיל ושתקו תחלה ולא אמרו אין אנו יודעים, ואפי' אמרו אין אנו יודעים ונתנו אמתלא לדבריהם למה אמרו כך חוזרין ומגידין הואיל ולא אמרו בהיפך ממה שאומרים באחרונה. עכ"ל. ומקורו מבואר בדרכי משה, דבכ"י הביא

מהג"א דאם אמר איני יודע אינו יכול לחזור ולומר שכחתי ועתה נזכרתי, וע"ז כתב בד"מ דזהו דלא כהר"ן בשבועות (סוף דף יד: מדפי הרי"ף) שכתב שקרוב הדבר שמאין אנו יודעים ליודעים אנו לא מיקרי חוזר ומגיד, והכריע הד"מ דמ"מ נראה דאם נתנו טעם לדבר למה בתחילה אמרו אין אנו יודעים יכולים אח"כ להעיד לדברי כולן, וכן משמע מדברי הרמב"ם (הובא בכ"י במחודש ח') וחמור (בריש הסימן) שדוקא אם סותרים דבריהם הראשונים אין יכולים לחזור ולהעיד. ע"כ בד"מ. והיוצא מזה דבעיקר הדבר אין זה נחשב חוזר ומגיד הואיל ולא אמרו בהיפך ממה שאומרים באחרונה (ולכן מועילה בזה אמתלא משא"כ בעדות סותרת דלא יועיל אפילו ע"י אמתלא), ומ"מ כדי לחזור בהם צריכים הם לתת אמתלא לדבריהם הראשונים. ומזה משמע כדברינו דבלא אמתלא אי אפשר לחזור אפילו באופן שאין חסרון דחוזר ומגיד^{יג}.

אך א"כ לכאור' צ"ב בדברי הרמ"א (סי' כ"ח סעמ"ו), דבשו"ע שם איתא וז"ל, אין מקבלין עדות שלא בפני בע"ד ואם קיבלו אין דנין על פיו. וכתב ע"ז הרמ"א וז"ל, וחוזרין ומגידין בפניו, ואם שינו

יג. עיין בדברי יחזקאל (סי' י"ט סק"ח) מה שביאר בכל זה עפ"י דרכו. ובסוד החקירה שם, ע"י גם בקובץ שיעורים בכ"ב (קכו: אות ת"א).

בעדותן בפעם שני ממה שהגידו בראשונה הולכין אחר העדות השני שהגידו בפניו אע"פ שהגידו בראשונה על פי החרם דכל שלא בפניו כחזין לבי"ד דמי וחוזרין ומגידין. עכ"ל. ולא הזכיר שם הרמ"א שצריך אמתלא לזה. ולדברינו יש להקשות אמאי לא בעי אמתלא, והרי אפילו במקום שאין גריעותא דאין חוזר ומגיד מ"מ בלא

אמתלא אין מקבלין דבריו האחרונים ומבטלים הראשונים. ועכצ"ל, דדוקא היכא שיש איזה תוקף לדבריו הראשונים בזה צריך לכה"פ אמתלא, אבל עדות שלא בפניו או שלא בבי"ד אין לה תוקף כלל, והוי כדיבור בעלמא, ולזה אין צריך אמתלא כשחוזר בו מדבריו אלו, משא"כ עדים האומרים "אין אנו יודעים" צ"ל שיש לזה איזה ערך ותוקף.

ב. אי מהני 'אמתלא' לאב האומר קדשתי את בתי

(קושיית השב שמעתתא על רבני פרובינציא, ותידוצו)

ובזה יש ליישב קושיא גדולה שנתקשה בה השב שמעתתא (ש"ו פ"ח), דהביא משו"ת מהר"י בן לב שהביא מתשובות רבני פרובינציא במעשה שהיה בימיהם באב שאמר קדשתי את בתי לפלוני בעודה קטנה ואח"כ עמדה הבת ונשאת לאחר ושוב חזר בו האב ונתן אמתלא לדבריו, והגיעו הדברים לכל חכמי פרובינציא וצרפת, וקצתם אמרו שדוקא באשה שאמרה אשת איש אני וחזרה ואמרה פנויה אני אמרו בנמ' (כתובות כב.) שאם נתנה אמתלא לדבריה מהני, ולא באב, ומשום דאמרינן בקידושין (סג:) דיש חילוק בין נאמנות האב האומר קדשתי את בתי (שלדעת רב אסי שם נאמן אף ליסקל על ידו) לבין האשה עצמה האומרת נתקדשתי דאינה נאמנת ליסקל על ידה, דהאב הוא דהימניה

רחמנא כשני עדים בבתו, ומשום הכי לא תועיל גביה אמתלא. עכ"ד חכמי פרובינציא. ומבאר זאת הש"ש, דברשי בקידושין מבואר דהטעם שהאשה עצמה נאמנת לומר נתקדשתי הוא רק משום דשויה אנפשה חתיכה דאיסורא וזה מבואר גם בנמ' בכתובות שם ולכך אינה נאמנת ליסקל משא"כ האב נאמן לגמרי אף ליסקל, ולכך יש חילוק ביניהם גם לענין אמתלא, דגבי נאמנות דידה דאינה אלא משום שויה אנפשה וכו' בזה מצינו דמהני אמתלא אך כשדנים על נאמנות האב הרי הימניה רחמנא כשנים ובזה אמרינן דכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד אפילו ע"י אמתלא. והקשה עליהם הש"ש, דהא בנמ' עצמה בכתובות שם איתא דהאשה

שאמרה לבעלה טמאה אני (בטומאת נדה) וחזרה ואמרה טהורה אני אם נתנה אמתלא לדבריה נאמנת, ואף דשמואל לא עבד עובדא בנפשיה אך הכי קיי"ל ברמב"ם ובטור ובשו"ע, והרי נאמנות האשה בזה היא משום דכתיב "וספרה לה" לעצמה, ומוזה ילפינן דעד אחד נאמן באיסורין, ואפילו הכי מהני בזה אמתלא, אלמא דמהני אמתלא אפילו במקום שיש לו נאמנות גמורה ולא רק במקום שאין זה אלא מדין שאחד"א. ותירץ הש"ש דחכמי פרובינציה ס"ל כדבריו להלן (בפי"ט) דמה שהאשה נאמנת לומר לבעלה טמאה אני אינו מדין עד אחד נאמן באיסורין, שכן עד אחד לא מהני נגד איתחזק, והכא איתחזקא בהיתירא, אלא נאמנותה אינה אלא משום שויה אנפשה חתיכה דאיסורא, וקרא דוספרה לה איצטריך רק לספירת שבעה נקיים שבזה לא התחזקה לא לאיסור ולא להיתר, וכיון דהנאמנות של טמאה אני אינה אלא משום שאחד"א שפיר מהני בה אמתלא. ונהנה במשנה בנדרים (צ:) איתא דהאומרת לבעלה טמאה אני לך (היינו שזינתה והיא אסורה עליו) לפי משנה אחרונה אינה נאמנת דחיישינן שמא עיניה נתנה באחר. והקשו התוס' והר"ן היאך תיקנו שלא להאמינה והרי שויה אנפשה חתיכה דאיסורא. ותירץ הר"ן בשם אחרים, דאדרבה למשנה ראשונה

שנאמנת זהו רק מדרבנן, דמן הדין אינה נאמנת לומר טמאה אני להפקיע שיעבודה לבעלה, (דשויה אנפשה מהני רק לאסור עצמה אך לא להפקיע זכות אחרים, כמו שהודאת בעל דין לא מהני לחוב לאחרים), אלא דלמשנה ראשונה תיקנו להאמינה משום דאי לאו דאומרת אמת לא היתה מזלזלת בעצמה לומר שנממאה, ולכך כשהחלו רבנן לחוש שעיניה נתנה באחר חזרו מתקנתם ואוקמוה אעיקר דינה דאינה נאמנת. עכ"ד. ולפי"ז היכא שאומרת לבעלה שהיא טמאה (בטומאת נדה) ולפי הש"ש היא נאמנת משום שאחד"א, תיקשי היאך נאמנת והא משועבדת היא לבעלה. ותירץ הש"ש עצמו (שם בסוף פי"ט) דבמה שאומרת שראתה דם והיא טמאה נדה אין כאן הפקעת השיעבוד שהרי עוד תשוב אליו אחרי שתטהר. ויש שמבארים טפי, דבכה"ג לא חשיב הפקעת השיעבוד דמעיקרא נשתעבדה לבעלה רק לזמנים שהיא טהורה. והקשה חד מבני החבורה, דא"כ אשה שהיא מסולקת דמים היאך נאמנת לומר שראתה, והרי מעיקרא כן נשתעבדה לזמנים אלה שבהם אינה בחזקת רואה דם (אבל לפי הסברא בש"ש עצמו לא קשיא, דגם הכא אין זו הפקעה הואיל ותחזור אליו כשתטהר). וי"ל דמ"מ גם זה בכלל, שאינה משועבדת לזמנים שתראה דם, בין אם היא עלולה לראות ובין אם לאו].

ג. תירוצו אחר על קושיית השב שמעתתא, ועפ"י דברי הש"ך והגר"ח מבריסק אימתי אמרינן 'כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הרי הוא כשנים'

והכחישו אין דבריו של השני מועילים להכחיש את הראשון, משום דמחשבים את הראשון כשנים. ויש מהראשונים שאמרו שגם באיסורין כן הוא, דהראשון הוא כשנים ואין השני נאמן להכחישו, הובאו דבריהם בש"ך (יו"ד סי' קכ"ז סק"ד), ויש חולקין דבאיסורין אינו כן, דלא אמרינן שהראשון הוא כשנים. [עי' גם בתשב"ץ (ח"ב סי' פ"ט)]. ומבאר זאת הריטב"א ביבמות (פח: ד"ה והא אמר עולא, והביאו הנמוקי יוסף שם, דף כח. מדפי הרי"ף) וז"ל, נראין הדברים כדברי ר"י ז"ל דדוקא בעדות דבר שבערוה דבעי שנים, שהאמינוהו לזה כשנים, אבל באיסורין דעלמא דסגי בחד כיון דלא האמינוהו אלא כי חד כי אתא אחרינא ואכחשיה הויא הכחשה כחד לגבי חד. עכ"ל. כלומר, דוקא בדבר שבערוה דבעינן שנים אם מצינו שהאמינו עד אחד על כרחך שזה יוצא מן הכלל והאמינו את העד אחד כשנים¹, משא"כ באיסורין דיינו שנאמין לו בתורת עד אחד ומהיכי

חשבתי לומר תירוצו אחר ליישב קושיית הש"ש על חכמי פרובינצ'א. ובהקדם, דצריך לבאר שיטתם, שהרי רק בעדות מצינו דלא מועילה אמתלא ומהיכי תיתי לומר כן גם באב שאמר קדשתי את בתי, דאף שהוכיחו שהוא נאמן יותר מאשר בדין שאחד"א מ"מ דילמא לענין אמתלא שוין הם.

והנראה לומר, דהנה מצינו בגמ' בכמה מקומות דאמרינן דכל מקום שהאמינה תורה עד אחד הרי הוא כשנים, ואם בא עד אחר ומכחישו אמרינן דאין דבריו של אחד במקום שנים. [יעויין ביבמות (פח: קיז) וכתובות (כב:) לענין עד אחד שאומר מת בעלה דנאמן כשנים, ובסוטה (לא:) לענין השקאת סוטה דאם עד אחד אומר שנטמאה נאמן כשנים שלא תשתה, ועוד בסוטה (מו:) לענין עגלה ערופה שאם עד אחד אומר ראיתי את ההורג לא עורפין, ובכל אלו אמרו בגמ' שאם בא עד אחד

יד. ויל"ע דתינח בסוטה ובעד על מיתת הבעל י"ל דמעיקר הדין היה צריך שנים, אך בעריפת עגלה למה מעיקר הדין היו צריכים דוקא שנים, ומ"מ כך מוכח בגמ' שם דבעינן פסוק מיוחד לומר שעד אחד שראה את ההורג נאמן ואין עורפין, וכן מוכח ברמב"ם (פ"ה מעדות ה"ב) שהוא דין נאמנות מיוחד. ועמדו בזה כמה מהאחרונים, דעי' בשב שמעתתא (ש"ו ריש פכ"א) שתירצו משום דלקרבן בעינן שני עדים (ועריפת עגלה היא כקרבן). ויש להעיר דאולי דוקא לחיוב קרבן בעינן תרי אך לפטור מקרבן אולי מספיק עד אחד. ועי' במקנה (קידושין סג:), ובפלתי (ס' ל"ט סק"ז), ובאמרי בינה (דיני שהיפה סי' ד') במה שהקשה על הפלתי

תיתי שנאמר שהוא כשנים, ולכן כשעד אחר מכחישו הוי הכחשה של חד נגד חד.

אמנם הגר"ח (בפ"ט מהל' רוצח הי"ד) אומר ביאור אחר בזה. דהגר"ח שם מדייק בלשונות הרמב"ם דס"ל כהריטב"א שדוקא באלו השלשה (עד א' במיתת הבעל ובטומאת האשה הסומה ובעריפת עגלה) אמרינן "כל מקום שהאמינה תורה וכו'" ולא בשאר מילי, אך לא מטעמיה דהריטב"א, דלהריטב"א הטעם הוא דהואיל ובג' אלו בעינן תרי וחזינן דהתורה (או רבנן) האמינהו לאחד על כרחך דהאלימו את כוחו להיות כשנים, אך מהרמב"ם מדייק הגר"ח דבעדות נשים ועבד ושפחה לא אמרינן שהם כשנים ואעפ"כ גם הם נאמנים, ועל כרחך דלא האלימו את כוח האחד להיות כשנים, אלא הטעם הוא שהעד שמעיד בדברים אלו (שמת בעלה או שנממאה ההאשה או שראה את החורג) הוא מעיד בדבר שהאמינו אותו, והשני שמכחישו (לומר לא מת או לא נממאה או לא ראת את החורג) מעיד בדבר שאינו נאמן, דהוא מעיד בדבר שבערוה מבלי שהוא נאמן יותר מכל עד אחד בעלמא בדבר

שבערוה, ורק לזה שאומר מת או נממאה וכו' ניתן כוח מיוחד להיות נאמן אע"פ שזה דבר שבערוה, נמצא דהראשון נאמן והשני אינו נאמן. והכי מוכח מעולא דס"ל שאפילו באו בבת אחת אמרינן על זה שאומר ראיתי שהוא נאמן, ולכאורה בבת אחת מאי אלימותיה דהאי מהאי אלא ודאי משום שהוא מעיד בדבר שנאמן וזה בדבר שלא האמינהו, ונתחדש דאפילו הכחשה לא חשיבא. וכל זה רק באלו השלשה, אך באיסורין עדות שניהם שוה, דעד אחד נאמן בין להתיר ובין לאסור, ועל כן לא שייך לומר שהאחד עדיף מחבירו. את"ד הגר"ח במקצת.

וכסברת הגר"ח מצינו גם בש"ך. דידועה מחלוקת הראשונים האם עד המסייע פוטר מן השבועה או לא, דדעת ר"ת (בתוס' בקידושין עג: ד"ה בד"א) וכן דעת התוס' בריש ב"מ (ב: ד"ה ולחזי), דכשם שעד אחד מחייב שבועה כך עד אחד המסייע פוטר מן השבועה, ויש ראשונים שחולקין על זה (ע"ש בריש ב"מ ברמב"ן במלחמות ובר"ן ובנמוקי ועוד). והש"ך (סי' פ"ז סקט"ו) דן היכא דעד אחד מחייבו שבועה ועד אחר מסייע לו האם

ועל המקנה. ובשו"ת חמדת שלמה (אה"ע סי' כ"ג סקט"ג) תירץ דהואיל ועגלה ערופה לכפרה אתיא לא היה מועיל בזה עד אחד. והקובץ הערות (בהשמות לסי' ס"ג סק"ב) תירץ דהואיל וכתיב בעריפת עגלה "לא נודע מי הכהו" בעינן ידיעה ברורה של שני עדים, דכל היכא דבעינן "ידיעה" לא מהני עד אחד, והכא בעריפה זו גזיה"כ מיוחדת לומר שאפילו בעד אחד חשיב ידיעה. עכ"ד. ועי' בפלתי שם שהוכיח שהרמב"ם ס"ל כהריטב"א (כדברי הגר"ח להלן).

גם בכה"ג אמרינן דעד המסייע פוטר מן השבועה, דיש להסתפק בזה לב' צדדים ולומר דלא תליא במחלוקת הוה דעד המסייע, דאיכא למימר דאפי' לר"ת דעד המסייע פוטר הני מילי בשבועת השומרים או שבועת מודה במקצת אך הכא דילמא העד הראשון שחייבו שבועה הוא כשנים ואין השני נאמן להכחישו, ואיכא למימר איפכא, דאפילו אי בעלמא עד המסייע אינו פוטר אך הכא העד המסייע מועיל להכחיש את הראשון ולבטל את חיוב השבועה, והש"ך מכריע באופן שלישי, דבאמת תליא במחלוקת דעד המסייע, משום דהא קיי"ל דכל מקום שהאמינה תורה עד אחד הרי הוא כשנים, והביאור בזה הוא דהעד שאומר (בסוטה) שנממאה גלי לן התורה שהוא נאמן כשנים ואילו העד שאומר שלא נממאה לא גלי לן התורה דנאמן, וכן בשאר דוכתי דאמרינן זאת כן היא הסברא, וממילא הכא בנידון דידן, למ"ד דעד המסייע אינו פוטר משבועה (אפילו בשבועת השומרים או במודה במקצת), נמצא דבנידון דשבועה העד המחייב נאמן כשנים והעד הפוטר אינו נאמן וא"כ הוי ליה השני כחד במקום שנים ואינו נאמן, אך לדידן דקיי"ל דעד המסייע פוטר מן השבועה ומבואר בראשונים דהטעם הוא משום קל וחומר דאם לחיוב שבועה האמינה תורה לעד אחד ק"ו לפטור מן השבועה, א"כ נמצא דבין העד המחייב שבועה ובין העד

הפוטר מן השבועה שניהם נאמנים בשוה, והוי ליה כתרי לגבי תרי. וממשיך הש"ך, דה"ה איפכא, אם אדם היה חייב שבועה (מאיזה מעם שהוא) ובא עד אחד וסייע לו ופטרוהו מן השבועה ובא עד אחר והכחישו, יחזור החיוב הראשון למקומו, ולא נאמר דהראשון הוא כשנים והשני הוא כחד נגד תרי, דלא אמרינן כן אלא כשהראשון הוא שנאמן בדבר זה ולא השני, אבל הכא השני נאמן לענין השבועה כמו הראשון ולא עדיף זה מזה. עכת"ד הש"ך. וזו ממש סברת הגר"ח בדבר זה. [משום דלפי סברת הריטב"א הנ"ל, הרי לגבי חיוב שבועה גם העד המחייב שבועה אין פירושו שהוא כשנים, אלא הפירוש הוא דלחיוב שבועה מספיק עד אחד, וא"כ אף למ"ד דעד המסייע אינו פוטר משבועה י"ל דמ"מ יכול הוא להכחיש את העד שחייב שבועה שהרי סוף סוף זה שחייב אינו כשנים].

ולפי זה נראה דסברת חכמי פרובינציא הנ"ל היא, דהואיל ואב נאמן לומר קדשתי את בתי אע"פ שזה דבר שבערוה על כרחך שיש לו נאמנות מיוחדת, ובזה י"ל דנאמנות זו היא כשנים (וכסברת הריטב"א), וכמו שבשנים לא מהני אמתלא כך האב אינו יכול לחזור בו אפילו ע"י אמתלא, ולא דמי לנאמנות האשה עצמה לומר נתקדשתי שזו נאמנות רק מדין שאחד"א דאינה כעדות ובזה מהני אמתלא. וממילא לא קשיא

קושיית השב שמעתתא עליהם מהא דגם באשה האומרת טמאה אני (נדה) וחזרה ואמרה טהורה אני אם נתנה אמתלא לדבריה נאמנת ואע"פ שהנאמנות הראשונה אינה מדין שאחד"א אלא זו נאמנות גמורה מן התורה מדין עד אחד נאמן באיסורין, דלפי מה שביארנו ס"ל לחכמי פרובינציא דרך בעדות שהיא כשנים לא מהני אמתלא, ואב שאומר קדשתי וכו' נאמן כשנים, אך באיסורין, דעד אחד נאמן באיסורין, אין הנאמנות

כשנים אלא פירושו שבאיסורין די בעדות עד אחד, ולכן גם בזה י"ל דמהני אמתלא. וע"ע בסמוך טו. ונבאמת הרעק"א בכתובות (כב.) מסתפק באב שאומר קדשתי את בתי לפלוני ועד אחד מכחישו, האם הוי הכחשה או דהאב נאמן מפי מהעד. ע"ש. וספק זה (לומר שהאב עדיף מעד אחד שמכחישו) אפשר לבאר בין לביאור הריטב"א ובין לביאור הש"ך והגר"ח.

ד. בנאמנות האשה לומר טמאה אני (בטומאת נדה) האם הוא מדין 'עד אחד נאמן באיסורין' או מדין 'שויה אנפשה חתיכה דאיסורא'

במה שהבאנו לעיל מדברי הש"ש אם האשה נאמנת מדין עד אחד או מדין שאחד"א, יש להוסיף. דהנה המקור להא דעד אחד נאמן באיסורין, פרש"י בגיטין (ב: ד"ה ומשני) וז"ל, שהרי האמינה תורה כל אחד ואחד מישראל על הפרשת תרומה ועל השחיטה ועל ניקור הגיד והחלב. (כלומר, דאם לא כן, הרי שאין אדם יכול לאכול אצל חבירו עד שידע בעצמו או יעידו בפניו שני עדים, שהבשר נשחט כדין ועבר ניקור הגיד והחלב כדין, ונמלח כדין, וכן שהפירות מעושרין כדין, וסברא היא דלא הצריכה התורה כל זה וגם מעשים בכל יום לא כן, אלא סומכים על בעל הבית שהכל נעשה בהבשר, כדת וכהלכה). וע"ע ברש"י בחולין (י: ד"ה עד אחד).

אמנם התוס' בגיטין (שם ד"ה עד אחד, הא') העירו על דברי רש"י, דשאני הפרשת תרומה ושחיטה דבידו לתקנם ובידו לשחוט, ע"ש, ולכן התוס' פירשו דהמקור לזה הוא מהפס' "וספרה לה" ודרשינן בכתובות (עב.) וספרה לה לעצמה, כלומר דסופרת לעצמה ונאמנת אף לבעלה. והקשו דא"כ אפילו באיתחזק איסורא נאמין לעד אחד, דהא נדה איתחזקא באיסור. ותירצו וז"ל, דאינה בחזקת שתהא רואה כל שעה וכשעברו שבעה טהורה ממילא ולא איתחזק איסורא וגם בידה למבול. עכ"ל. ומבאר המהרש"א את דבריהם, דאין כוונתם שיש בה תרתי לטיבותא, דגם לא איתחזק וגם בידה למבול, דא"כ הדרא קושיא לדוכתה מג"ל דעד אחד

הדם נסתם המעיין א"כ לא איתחזקה שיבוא עוד דם).

עוד הקשו התוס' (בד"ה הוי), דלחצד בגמ' ביבמות שעד אחד נאמן באיסורין אפילו במקום דאיתחזק איסורא ולאו בידו אמאי איצטריך בנדה הפסוק דוספרה לה לעצמה. (כלומר, דהא לצד זה נמצא דעד אחד נאמן אפילו בתרתי לרעותא, ועל כרחק שיש איזה גילוי לזה, והרי לדבריהם הנ"ל בנדה חשיב רק כחד לטיבותא וא"כ למה בעי קרא). ותירצו "דס"ד דחשיב כמו דבר שבערוה". וכתוב בזה חידוש גדול. דבאמת יש נידון גדול האם נדה חשיבא דבר שבערוה או לא, דאמנם היא כתובה בתורה (בפר' אחרי מות ובפר' קדושים) בין כל העריות, אך מ"מ היא חלוקה מהם בכמה דברים, דאע"פ שיש בה כרת אך תפסי בה קידושין, ואין הולד ממזר. וגם לענין דין יהרג ואל יעבור, הנה מצינו שיטת הב"י (יו"ד סי' קצ"ה, הובא בש"ך שם סק"כ) שיש בזה דין יהרג ואל יעבור כבכל עריות, והש"ך שם מודה לו בזה אלא דפליג מטעם אחר בנידון דהתם. אמנם בשו"ת פני יהושע (לבעל המגניני שלמה, סבו של בעל חידושי פני יהושע, והוא בח"ב חאה"ע סי' מ"ד) פליג ופשיטא ליה שאין בנדה דין יהרג ואל יעבור. וכנראה דבדבר זה נחלקו, האם נדה היא כערוה או לא. וכן נפק"מ לענין דין רודף, דאיתא בסנהדרין (עג.) דהרודף אחר הערוה מצילין אותה בנפשו, ויש לדון האם גם בנדה יהיה דין זה. ומלשון התוס' שכתבו "דס"ד דחשיב דבר

נאמן בלא איתחזק ולא בידו, אלא פירוש דבריהם, דבנדה הבאה להטהר בעי תרתי, דכל עוד לא פסק דמה אינה יכולה להטהר וזה אין בידה להפסיק הדם, וגם משפסק הדם טמאה היא עד שתטבול, ועל זה אמרו התוס' דעל מה שהיא רואה דם זה לא מיקרי איתחזק איסורא כיון דאינה בחזקת שתהא רואה כל שעה "ומחמת ראייתה היא טהורה ממילא אחר שבעה", ואי משום דסוף סוף צריכה לטבול ונמצא דגם אחר שבעה תמשיך להיות טמאה וזה כבר נחשב איתחזק, על זה אמרו דבידה לטבול. נמצא דמינה ילפינן דעד אחד נאמן בין אם אין בידו ולא איתחזק ובין אם איתחזק ובידו. עכ"ד המהרש"א. ובמה שאמרו התוס' דחשיב לא איתחזק משום "דאינה בחזקת שתהא רואה כל שעה" נראה לי ביאורו ש"איתחזק איסורא" פירושו שאותו דבר עצמו ממשיך, אך ראיית הדם היא בכל יום ראייה חדשה ולא שייך בזה לומר שאיתחזקה לראות עוד ועוד, והדבר דומה לירידת גשמים, אמו נימא שאם היום ירדו גשמים הוי חזקה שגם מחר ירדו, והרי הגשם של מחר הוא גשם אחר ואינו המשך של הגשם של היום. אמנם יש אחרונים שפירשו דברי התוס' דהוי כחזקה העשויה להשתנות, אך לענ"ד י"ל דהביאור הוא כמו שביארנו. [ואף שי"ל שהחזקה במעיין פתוח (וא"כ לא דמי לירידת גשמים), י"ל דהואיל ואם נפסק

שבערוה" מוכה דאליבא דאמת אחר שהתורה כתבה וספרה לה לעצמה זה נופא נתחדש שעל כן היא נאמנת משום דלא הוי דבר שבערוה. אמנם הרשב"א בחולין (י: ד"ה ונשים ועבדים) כתב לשון זו של התוס' בלא תיבת "ס"ד", וז"ל, דאיצטריך קרא דוספרה לה משום דהוי דבר שבערוה דבעלמא אין פחות משנים והכא בודקת וסופרת לעצמה ונאמנת. עכ"ל. אלמא דהרשב"א ס"ל דבאמת נדה חשיבא דבר שבערוה וגלי לן קרא דמ"מ נאמנת. ולפי זה על כרחך נאמנות זו היא כשני עדים, דומיא דנאמנות עד אחד בסוטה ובמת בעלה דפירושו שהם נאמנים כשנים.

והשתא, אי נדה חשיבא דבר שבערוה ונאמנותה בזה היא כשנים,

ואעפ"כ מצינו בכתובות דמהני בה חזרה ע"י אמתלא, שפיר קשיא ליה לשב שמעתתא על חכמי פרובינציא, ונופל מה שתירצנו, דהא חזינן מנדה דאפילו דהנאמנות שלה היא ממש כתרי מ"מ מהני בה אמתלא וא"כ באב שאומר קדשתי את בתי אמאי לא תועיל אמתלא. ונצטרך לתרץ כתירוצו או באופן אחר, אך להצד נדה לא חשיבא דבר שבערוה י"ל כדתירצנו. אמנם היא נופא י"ל דחכמי פרובינציא לא ס"ל כהרשב"א כ"א כהתוס' דנדה לא חשיבא דבר שבערוה וממילא יש ליישבם כדברינן, והרשב"א יחלוק על חכמי פרובינציא ויסבור דעל כרחך מהני אמתלא אף באב שאמר קדשתי את בתי, ורק בשני עדים ממש לא מהני אמתלא.

ה. בדין 'יכיר' האם תועיל בו 'אמתלא'

אלמא דגם בנאמנות של יכיר מהני אמתלא. ותירץ, דמודו חכמי פרובינציא במקום שהעד חוזר בו באופן שאינו מכחיש דבריו הראשונים, כגון שאומר קדשתי את בתי וחוזר ואומר קדשתיה אבל בפני עדים פסולים, דבכה"ג תועיל אמתלא, ורק באומר לא קדשתיה לא תועיל אפילו אמתלא. ע"ש^{טז}.

ולפי שיטתנו יש לדון גם בדין "יכיר", דמה שהאב נאמן לומר זה בני ממזר וכדו', לפי חכמי פרובינציא לא תועיל בזה אמתלא, כי יש כאן נאמנות מיוחדת כשנים. וכבר הקשה עליהם הש"ש (שם) מהגמ' בב"ב (קכז:) האומר זה בני וחזר ואמר עבדי וכו' וחילופו אבית המכס אמר בני וחזר ואמר עבדי נאמן וכו', לפי שרוצה להבריחו מן המכס,

טז. ועי' בקובץ שיעורים בב"ב שם (אות ת"ח-ת"יב) שתירץ קושיא זו באופן אחר, והמשיך לדון בדברים. וגם יש להאריך האם דין "יכיר" הוא מדין "עדות" או נאמנות אחרת, ועי' רעק"א במשניות ביבמות (פ"ב מ"ט) שנסתפק האם אב רשע נאמן בדין יכיר, וכן נסתפק בהא דהאומר קדשתי את בתי האם גם

ויש לתלות הדבר גם במה שנחלקו הרעק"א ובעל הנתיבות המשפט האם להעיד על אדם שהוא ממזר השיב דבר שבערוה וצריך לזה שנים או דהוי כעדות איסורין שמספיק עד אחד. דבענין המעשה המובא בשו"ת רעק"א (סי' קכ"ג) על כשרותו של אלכסנדר מלונדון, השיב בעל הנתה"מ לרעק"א בתשובה הנדפסת בשו"ת רעק"א ח"ה (סי' פ"ט), ובסוף דבריו כתב דאם העדות היא רק על הבן אם הוא כשר בבת ישראל (וכגון שאמו כבר מתה) מהני עד אחד, דלא חשיב דבר שבערוה אלא כמעיד על דבר איסור, והרעק"א השיבו (בסי' קכ"ד), ובסוף דבריו השיב על דברים אלו דלכאורה היה נראה בהיפוך, ע"ש שדן בדברים לכאן ולכאן".

ובזה חשבתי לבאר את דברי המגיד משנה, דהנה הרמב"ם (פט"ו מאיסורי ביאה הל' י"א-י"ב) כתב דפנויה שנתעברה

בזנות ואמרו לה מה טיבו של עובר זה או של ילוד זה ואמרה לישראל כשר נבעלתי נאמנת והבן כשר, ואם אמרה לממזר פלוני נבעלתי הרי זה ספק ממזר. ומבאר המגיד משנה דבאמת לפסול את הבן רק האב נאמן ולא אמו, אלא דלהכשיר נאמנת משום דמן התורה גם ספק ממזר מותר בישראלית (ואסור בממזרת ודאית - כ"כ המגיד משנה, ורבים הקשו עליו דמן התורה מותר בממזרת, עי' בזה בספר המפתח שם) ואין צריך לעדותה להכשירו, אלא דרבנן גזרו עליהם, ובזה האמינוה בשל דבריהם, אבל לפסול ולומר ממזר ודאי הוא אינה נאמנת ולכן הוא ספק ממזר דרק מדרבנן הוא אסור. עכ"ד. ולכאורה קשה למה לא תהיה האם נאמנת מדין עד אחד לפסול את הילד. אמנם לפי הרעק"א אתי שפיר, דלומר שהוא ממזר חשיב דבר שבערוה ובעינין לזה שני עדים".

אב רשע נאמן בזה. ואכמ"ל. ובתוס' רי"ד ביבמות (מז.) מפורש יוצא דאב רשע אינו נאמן בדין יכיר. וע"ע שיעורי ר' שמואל (רוזובסקי, ב"ב פרק יש נוחלין אות פ"א).

יז. ובמהדורת הגר"ש אריאלי שליט"א, נוסף שם (בד"ה באמת אנכי) מכת"י הנדפס בסוף ח"ה, דהרעק"א כתב לבעל הנתה"מ וז"ל, באמת אנכי כתבתי במכתבי העבר דמיקרי דבר שבערוה, אבל בודאי דבריי בטלים נגד דברי רופמכ"ת הגאון נ"י, ואך אף דבודאי יש לרומפכ"ת ראיות נכוחות ולגודל חורפיה הם אצלו דברים פשוטים עד שלא ניתן לכתוב, אבל לעומת קטן כמוני מהראוי לברר הראיות בבאר היטב, דלכאורה היה נראה בהיפוך וכו'. עכ"ל. ועי' במשובב נתיבות (סי' ל"ח סק"ב) שכתב עדות על כהן שהוא בן גרושה חשיב דבר שבערוה, וציין לדבריו בשב שמעתתא (ש"ו פט"ו) שהביא כן מהתוס' רי"ד, ושהרמב"ם (פט"ו מסנהדרין ה"ו) פליג. ע"ש.

יח. הרעק"א עצמו שם (בסוף סי' קכ"ד ד"ה גם וד"ה אולם) הוכיח מעין זה בענין אחר, דהוא רצה שם לומר דאפילו לדבריו דחשיב דבר שבערוה מ"מ י"ל דעד אחד יהיה נאמן היבא דלפי דברי העד מעולם

בשולי הגליון – סעיף ב

ו. עדים שהעידו שקר דמשלמים – באופן דליכא לאישתלומי מאחד האם משלם חבירו חלקו

כתב השו"ע (בסע"ב), עדים שאמרו שקר העדנו נאמנים לגבי עצמם וחייבים לשלם כל מה שגרמו להפסיד בעדותן. ע"כ. והיינו חיובא מדינא דגרמי. והפשט הוא דבאמת אינם נאמנים לומר כן דאין חוזרים ומגידים, וא"כ הבי"ד באמת יוציאו הממון על פי עדותם הראשונה, והם צריכים לשלם עפ"י הודאת פיהם לבעל דין שהפסיד מחמתם.

וכתב בזה הרעק"א בשו"ע שם, ותוכן דבריו, דאם אין לאחד העדים לשלם נראה דתליא בפלוגתא הפוסקים בענין שור הדיוט ושור פסולי המוקדשין שננחו, דקיי"ל כר' נתן דההדיוט משלם הכל, דהאי כוליה מוזיק והאי כוליה מוזיק וכל היכי דליכא לאישתלומי מהאי משתלם מהאי. וכן אם האחד אינו יכול לשלם, דירד מנכסיו, ג"כ איכא האי דינא לדעת הרמ"ה. וא"כ ה"ה בנידון דידן אם אחד העדים אינו יכול לשלם ישלם חבירו הכל. וממשיך הרעק"א דיש לדון דשאני התם ששניהם נגחו ובזה י"ל דהואיל וכל אחד יכול לנגוח בפני עצמו

חשיב כל א' שעשה כוליה ניוקא ועל כן בדליכא לאישתלומי מהאי ישלם השני הכל, אך בנידון דידן דשני העדים הויקו ע"י שהעידו שקר, הרי כל אחד בפ"ע אינו יכול להזיק, וא"כ י"ל דכל אחד עשה רק חצי נזק וממילא לא ישלם האחד את חלקו של השני. ואף שבגמ' בב"ק (יג.) איתא דשור שלמים שהזיק גובה מהבשר כנגד האימורין, אף דפשיטא דלא שייך לומר שהשור היה יכול לנגוח בלא האימורין, מ"מ הרמב"ם פסק דאינו משלם בבשר כנגד האימורין (ע"ש בביאור שיטת הרמב"ם), א"כ י"ל בנידון דידן דפטור. ע"כ רישא דדבריו דהרעק"א. ויש להאריך הרבה בחידושו זה שהדין דליכא לאישתלומי הוא רק כשכל אחד יכול להזיק לבדו, ואין עכשיו הזמן לזה.

ואם רק אחד אומר שהעיד שקר ואינו יודע אם גם חבירו שיקר, עי' ברעק"א מש"כ בזה שישלם רק מחצה גם אילולי סברתו הקודמת. ובחידושי הרי"מ שם כתב דבזה יתכן דהוא פטור לגמרי,

לא הוי ערוה בפנינו, כגון שמעיד שהילד הזה נולד בכשרות. וע"ז הוכיח הרעק"א מהמגיד משנה לא כן, דהא מדברי המ"מ מוכח דאם ספק ממזר היה אסור מן התורה לא היתה האמא נאמנת להכשיר את הולד ולומר לכשר נבעלת, הרי שעד אחד אינו נאמן בהיתר דממזר אפילו במקום שלא הוזק באיסור. עכ"ד. ובאמת יוצא מדבריו דמהמגיד משנה מוכח כעצם יסודו דלהתיר ממזר או לאוסרו חשיבא דבר שבערוה, כדברי הגמור"ח שליט"א.

שיכול לומר דאולי השני אומר אמת ואמנם היתה כאן הלואה וכדו' והנתבע חייב שבועה להכחיש את העד ואינו נשבע (משום שבי"ד לא נותנים לו לישבע שהרי בי"ד קיבלו את העדות הראשונה שיש שני עדים לחיבו), וצריך לשלם, וא"כ גם מכוח העד השני הוא צריך לשלם, נמצא דהראשון שמורה ששיקר לא הזיק לו. עכ"ד"ט.

ובהזמנה כה"ג, שבאו עדים והזימום אחר שבי"ד כבר הוציאו את הממון מזה לזה (ואליבא דהתוס' בב"ק ד: ד"ה ועדים, דבממון איכא דין הזמה גם אם כבר הוציאו את הממון ולא אמרינן כאשר זמם ולא כאשר עשה), אמר לי ח"א שדיבר בזה עם הגר"ז, ואמר לו הגר"ז שצריכים הם לשלם פעמיים, פעם אחת מדין מזיקין בגרמי (באופן שאי אפשר להחזיר הממון לבעליו כגון שהלה הפסיד נכסיו או שהלך למדה"י), ופעם אחת מדין הזמה, שכן חיוב התשלום בתורת הזמה אינו מדין תשלומי נזק אלא הוא חיוב התורה בפני עצמו, שהרי גם אם עדיין לא שילם היו חייבים לשלם לו מדין כאשר זמם (ואז ודאי היה מרויח), ועל כן גם עכשיו ששילם ואי אפשר להחזיר לו הממון ישלמו לו גם מה שהפסיד וגם תשלומי כאשר זמם. אמנם לענ"ד נראה לא כן, די"ל דלא

הזיקו לו בעדותו, שהרי בזה שהעידו נגדו, לבסוף (כשהזימום) יצא מזה ריוח, שהם משלמים לו תשלומי הזמה. ויש לדמות זאת למה שדן בשו"ת בנין שלמה החדש (להנאון ר' שלמה כהן זצ"ל בעל החשק שלמה, ח"ב חו"מ סי' ה') שהשיג על הרב השואל שרצה ללמוד מהא דיוסף הצדיק שאמר לאחיו "ואתם חשבתם עלי רעה, אלקים חשבה לטובה וגו'", דאם אדם הזיק דבר לחבירו ולבסוף נסתובב לניזק תועלת גדולה מהנזק (והמעשה שם היה שאחד החזיק בקבוק יין שהיה אסור להחזיקו מחמת השלטון, וחבירו שבר את הבקבוק ולאחר מכן באו אנשי השלטון וחיפשו בכליו אחר הבקבוק ולא מצאו, ואם היו מוצאים היו מענישים אותו בחומרה), דיחיה פטור מלשלם, דאע"פ שבשעת הנזק היה חייב לשלם אך לבסוף נסתובב מזה תועלת ולא נזק ויפטר מלשלם, והבנין שלמה חולק עליו דמה שכבר נתחייב בדיני אדם ודאי לא יפטר אח"כ מחמת כן, ורק בדיני שמים י"ל כן, ע"ש. וא"כ גם בנידו"ד הואיל ובשעת העדות הזיקוהו ואמנם הוציאו ממון על פיהם ונתחייבו לשלם, לא נימא דהואיל ואח"כ הזימום יצאה לו מזה תועלת ופטורים, כך הוא לדעת החשק שלמה, אך לדעת השואל יהיו פטורים³.

ימ. ומה שהוא גרם לו שבי"ד לא יתנו לו לישבע, י"ל דזו גרמא רחוקה ואין בזה דינא דגרמי.

כ. לכאורה הכא גרע טפי, דשאני התם שהמעשה שבירה הוא מעשה הזיק המחייב לשלם ואח"כ נסתובב מהמעשה תועלת חיצונית, משא"כ הכא אותו מעשה של הגדת העדות יש בו מעשה הזיק וגם מעשה שהביא ריוח, ובוה יתכן דלכו"ע יהיה פטור, דנתברר דמעשה זה לא היה מעשה הזיק.

ולכאורה יש לתלות שאלה זו במחלוקת שבתוס' בב"ק הנ"ל בטעמא דבממון איכא דין הומה גם אם כבר הוציאו הממון על פיהם, דלפי' ריב"א שם הטעם דלא אמרינן בזה כאשר זמם ולא כאשר עזה הוא דשאני ממון דאפשר בחזרה, נמצא דאמנם חיוב התשלום (דכאשר זמם) הוא רק משום מה שזממו לעשות, וא"כ עדיין יש לדון בנידוד דיתחייבו שנים, ותליא בהנ"ל, אך

לטעמא דר"י בתוס' דבממון מחייבים גם על כאשר עשה בק"ו מכאשר זמם (משום דבממון עונשין מן הדין) נמצא דחיובם לשלם השתא הוא משום ההיזק שעשו, (דחק"ו הוא דאם על מחשבה להפסיד לשני חייבה התורה לשלם ק"ו אם באמת הפסיד לו), וא"כ נמצא דהוא הוא החיוב דכאשר עשה, לשלם הנזק, ושוב לא שייך לחייבו עוד מדינא דגרמי, דאין אדם משלם כפל על מעשה נזק אחד כ"א.

כא. ואמרתי להגמול"ח שליט"א דאולי אין כוונת התוס' דבאופן של "כאשר עשה" משתנה סיבת החיוב, אלא כוונתם דלעולם התשלום הוא על המחשבה להפסיד, אלא שלא תאמר שהתורה חייבה רק על אופן של "כאשר זמם" ולא על אופן שבא לכלל "עשה" על זה אמרו התוס' דבממון עבדינן ק"ו, שאם כשהמחשבה נשארה רק בנדר מחשבה חייבה התורה לשלם עליה ק"ו אם גם בא לכלל מעשה דודאי נחייבהו על המחשבה, ולעולם החיוב הוא החיוב המחודש שיש בעדים זוממין שחייבין על המחשבה.